QO'QON XONLIGIDA VAQF MULKLARI VA MADRASALARNING IJTIMOIY-IQTISODIY TARIXI (XIX ASR)

Abdujabborov Shaxboz Achilovich
Magistr
e-mail: abdujabborovnavruz765@gmail.com

Annotatsiya. Tezisda XIX asrda Qo'qon xonligida vaqf mulklarining ta'lim muassasalarini moliyalashtirishdagi roli yoritiladi. Vaqf institutining huquqiy asoslari, vaqfnomalarning mazmuni, mutavallilarning vazifalari va ularning madrasalar faoliyatiga ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqotda manbashunoslik, tarixiy-huquqiy va qiyosiy yondashuvlar qo'llanildi. Natijalar vaqfning xonlik ta'lim tizimidagi moliyaviy asos bo'lganini, shuningdek, ijtimoiy resurslarni qayta taqsimlashda ham muhim vosita bo'lganini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Qo'qon xonligi, ijtimoiy-iqtisodiy tarix, vaqf, vaqfnoma, madrasa, mutavalli, Farg'ona vodiysi

Abstract. This thesis examines the role of waqf properties in financing educational institutions in the Kokand Khanate in the 19th century. It analyzes the legal basis of the waqf institution, the content of waqf deeds (waqfnamas), the duties of administrators (mutawallis), and their influence on madrasa activity. The study applies source-based, historical-legal, and comparative approaches. The findings indicate that waqf was the financial backbone of the khanate's education system and also a means of redistributing social resources.

Keywords: Kokand Khanate, social and economic history, waqf, waqfnama, madrasa, mutawalli, Fergana Valley

Qo'qon xonligi XVIII asr boshlarida tashkil topib, 1876-yilda Rossiya imperiyasi tomonidan tugatilgan; u Farg'ona vodiysida o'ziga xos siyosiy, iqtisodiy va madaniy markazga aylangan edi [1]. Xonlik davrida Qo'qon va vodiyning boshqa shaharlarida madrasa va maktablar faoliyat yuritgan, ularning barqarorligi esa ko'p jihatdan vaqf mulklariga bog'liq bo'lgan [2]. Ammo vaqfning xonlik ta'limidagi aniq o'rni, boshqaruv mexanizmi va ijtimoiy oqibatlari hali kam o'rganilgan mavzulardan biridir.

Tadqiqot ob'ekti — Qo'qon xonligidagi vaqf mulklari, predmeti — ularning ta'lim muassasalarini moliyalashtirishdagi o'rni va ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari. Vaqf — mulkni (yer, suv inshootlari, do'konlar, karvonsaroylar, hammomlar va boshqalarni) diniy-xayriya maqsadlariga muddatsiz ajratish bo'lib, undan olinadigan daromad belgilangan maqsadga, jumladan madrasa va maktablarga sarflangan. Vaqf shartlari vaqfnomada bayon etilib, qozi tomonidan tasdiqlangan, mulkni boshqarish esa mutavalliga topshirilgan. Shu ma'noda vaqfnoma ta'lim muassasasi faoliyatining huquqiy poydevori sifatida ham xizmat qilgan.

Qo'qondagi Norbo'tabiy va Madrasai Mir kabi yirik madrasalar shunday vaqf daromadlariga tayangan [2]. Vaqf mablag'lari mudarrislarning maoshi, talabalarning ta'minoti va bino ta'miri uchun sarflangan. Bunday tizim ta'lim muassasalariga davlat byudjetidan mustaqil, nisbatan barqaror

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

daromad manbayini ta'minlagan, ayni paytda xonlar va boy-badavlat shaxslarning ma'rifat homiysi sifatidagi obro'sini ham oshirgan.

Vaqf boshqaruvida mutavallilar faoliyatini nazorat qilish, daromad va xarajatlar hisobi, vaqf yerlarini ijaraga berish tartibi kabi masalalar muhim o'rin tutgan. Mazkur jihatlarni vaqfnomalar va qozixona hujjatlari asosida o'rganish xonlik ichki hayotini chuqurroq anglashga imkon beradi. 1876-yildan keyin Turkiston general-gubernatorligi tarkibida vaqf mulklari rus ma'muriyati nazoratiga o'tgan, bu esa an'anaviy ta'lim muassasalarining moliyaviy ahvoliga ta'sir ko'rsatgan [1].

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, vaqf Qo'qon xonligida ta'lim tizimining moliyaviy asosi bo'lgan va madrasalar faoliyatining davomiyligini ta'minlagan. Mavzuni kengroq o'rganish uchun O'zbekiston Respublikasi Markaziy davlat arxivi va Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti qo'lyozmalar fondidagi vaqfnomalarni tahlil qilish, ularni boshqa xonliklardagi vaqf amaliyoti bilan qiyoslash maqsadga muvofiqdir. Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, vaqf xonlik ta'limining moliyaviy asosi sifatida ijtimoiy-iqtisodiy tarix doirasida tahlil qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Nalivkin, V. (1886). Kratkaya istoriya Kokandskogo khanstva. Kazan.
2. Beisembiev, T. K. (2008). Annotated Indices to the Kokand Historical Sources. Tokyo: ILCAA. [nashr ma'lumotlarini aniqlashtiring]

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.